

УДК 339.138 (07)

Сучасна парадигма розвитку науково-технічного потенціалу підприємств промислового комплексу України

Могилевська О.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, підприємництва, менеджменту
Київського міжнародного університету

Слободяник А.М.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Штанько О.І.

студент економічного факультету
Київського міжнародного університету

У статті запропоновано сучасну парадигму розвитку науково-технічного потенціалу підприємств промислового комплексу України. Визначено місце і роль стратегії інновацій у системі забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Розглянуто можливі елементи інноваційної стратегії та їх альтернативи на всіх рівнях з урахуванням основних компонентів стратегічного набору підприємства.

Ключові слова: стратегія підприємства, система забезпечення конкурентоспроможності підприємства, стратегічний набір підприємства, науково-технічний потенціал підприємства, промисловий комплекс, портфель інноваційних стратегій.

Могилевская О.Ю., Слободяник А.М., Штанько О.И. СОВРЕМЕННАЯ ПАРАДИГМА РАЗВИТИЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ ПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

В статье предложена современная парадигма развития научно-технического потенциала предприятий промышленного комплекса Украины. Определено место и роль стратегии инноваций в системе обеспечения конкурентоспособности предприятия. Рассмотрены возможные элементы инновационной стратегии и их альтернативы на всех уровнях с учетом основных компонентов стратегического набора предприятия.

Ключевые слова: стратегия предприятия, система обеспечения конкурентоспособности предприятия, стратегический набор предприятия, научно-технический потенциал предприятия, промышленный комплекс, портфель инновационных стратегий.

Mohylevska O.Yu., Slobodyanik A.M., Shtanko O.I. MODERN PARADIGM OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL POTENTIAL OF ENTERPRISES OF UKRAINE INDUSTRIAL COMPLEX

The modern paradigm of development of scientific and technical potential of enterprises of Ukraine industrial complex is offered in the article. The location and role of strategy of innovations are determined in the system of providing of competitiveness of enterprise. The possible elements of innovative strategy and their alternative are considered on all levels taking into account the basic components of strategic set of enterprise.

Keywords: strategy of enterprise, system of providing of competitiveness of enterprise, strategic set of enterprise, scientific and technical potential of enterprise, industrial complex, brief-case of innovative strategies.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах нестабільності сучасного ринку з метою адаптації до зовнішнього середовища підприємству необхідно постійно вдосконалювати та розробляти нові засоби забезпечення економічної безпеки бізнес-процесів. Формування адекватних стратегій успіху та розв'язання базових проблем розвитку підприємства потребують комплексної модернізації інформаційно-аналітичної системи управління на основі концепції контр-

олінгу. Багатофункціональність контролінгу у діагностуванні бізнес-процесів дає змогу побудувати ефективний механізм забезпечення перманентної прибутковості і конкурентоспроможності підприємства в умовах нестабільності бізнес-середовища. Ключовими нагальними проблемами активізації розвитку вітчизняної промисловості на сучасному етапі є фінансове забезпечення інноваційної діяльності; ефективне використання наявного в Україні науково-технічного потенціалу.

Великого значення набувають нарощення і продуктивне використання фінансового і науково-технічного складників інноваційного потенціалу промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми розвитку інноваційного потенціалу вітчизняної промисловості, фінансового забезпечення активізації інноваційної діяльності промислових підприємств, комерціалізації науково-технічних розробок, механізмів ефективного використання науково-технічного потенціалу присвятили свої наукові праці такі вчені, як О. Амоша, М. Долішній, О. Гальцова, С. Ілляшенко, М. Зось-Кіор, О. Кузьмін, І. Михасюк, В. Пила, Є. Селевко, Л. Федулова та інші. У своїх дослідженнях учені акцентують увагу на найбільш гострих та проблемних питаннях інноваційного розвитку української промисловості, таких як застаріла матеріально-технічна база, малий відсоток передової техніки та технологій, обмежений фінансовий потенціал, що не дає змоги фінансувати інноваційні проекти на потрібному рівні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При цьому недостатньо дослідженими залишаються саме управлінські аспекти впровадження інноваційних технологій – наявність чіткої стратегії інноваційного розвитку підприємства, вектори надходження та спрямування інноваційних технологій тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення тенденцій розвитку фінансового та науково-технічного складників інноваційного потенціалу промисловості України, що полягає у дослідженні процесів управління та впровадження інноваційних технологій у промисловість України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні розвинута наука і техніка, але при цьому надто повільно впроваджуються у господарство вітчизняні і зарубіжні наукові відкриття і технічні винаходи.

Причиною гальмування переходу до інноваційного типу розвитку української економіки є відсутність у вітчизняних підприємств чіткої спрямованості власного бізнесу інноваційним шляхом розвитку і відображення його у відповідній стратегії. Стратегія визначає логіку бізнес-розвитку підприємства з метою забезпечення його довготривалої конкурентоспроможності та прибутковості у мінливому ринковому середовищі. Вона повинна являти собою інноваційну бізнес-модель, яку обиратиме підприємство до всіх своїх видів біз-

нес-діяльності для забезпечення їх конкурентоспроможності та прибутковості на основі інновацій у всіх ланках формування споживної вартості як окремо кожного продукту, так і сукупного бізнесу. Сьогодні Україну характеризують декларативний тип державного стимулювання інноваційного розвитку, збереження залишкового принципу державного фінансування інноваційної сфери, недосконалість структури та низький рівень розвитку інституцій інноваційної інфраструктури, несприятлива кредитна політика комерційних банків, відсутність державної програми стимулювання інноваційних зрушень у промисловості, деформована науково-технічна база галузевої та заводської науки, збереження диспропорцій у сфері оновлення матеріально-технічної бази промисловості, високий рівень матеріало- та енергоємності кінцевої продукції тощо.

У цьому контексті необхідно зазначити, що сьогодні підприємствам для підвищення прибутковості свого бізнесу (виробництва), окрім інвестування коштів у великих розмірах у дослідження та розробки, треба також забезпечити їх ефективне використання відповідно до найбільш вдалої інноваційної стратегії. Ця стратегія, наприклад, у формі так званої «кривої профілю інноваційної стратегії» будь-якого рівня, вказуватиме на основні напрями та рівень запропонованих інновацій щодо бізнесу підприємства і формуючих його бізнес-процесів. Згідно із критерієм їх віддачі вони мають визначатися за рівнем зростання обсягів виробництва і продажу, прибутку, частки ринку тощо. Як показує практика і дослідження американського науковця, професора Массачусетського університету Г. Морбі, прибутковість виробництва, бізнесу та підприємства залежить не стільки від абсолютних затрат на НДДКР, скільки від забезпечення їх ефективного використання згідно з обраною найбільш раціональною стратегією довгострокового наукового і технологічного розвитку [5]. Ідентифікація та вибір адекватної інноваційної стратегії для конкретного підприємства в певній ситуації, детермінованій, з одного боку, його соціально-економічними й інноваційними цілями та завданнями, що їх конкретизують, а з іншого – параметрами детермінанту інноваційного розвитку в межах складної системи забезпечення його конкурентоспроможності в динамічному ринковому середовищі, є ключовими питаннями стратегічного управління підприємством загалом та його інноваційною діяльністю зокрема.

Зазначимо, що проблемам управління стратегічним та інноваційним розвитком підприємства присвятили свої праці такі науковці, як М. Портер [1], Й. Шумпетер [2], О. Кузьмін [3], Н. Краснокутська [4] та інші. Спектр питань, які стосуються змісту і шляхів удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємств у стратегічному контексті їх функціонування та розвитку, ще недостатньо досліджено і вивчено. Зокрема, йдеться про статус стратегії інновацій підприємства у структурі його стратегічного набору, тобто портфеля системи забезпечення конкурентоспроможності; її логіку, зміст, формування, візуалізацію, зображення та реалізацію; формування збалансованих портфелів інноваційних стратегій та ефективної системи управління інноваційним розвитком підприємства на їх основі тощо.

Сучасна світова економіка дедалі більше набуває рис інноваційної економіки, пов'язаної з розробкою, впровадженням і використанням нововведень – інновацій, а також із перебудовою організаційно-економічного механізму господарювання. У цих умовах основною суперечністю у сфері інноваційного розвитку економіки нашої країни на всіх її рівнях є те, що вона має досить високий інноваційний потенціал, але такі механізми господарювання та структуру економіки на рівні підприємств, які цей потенціал не сприймають і не реалізують. Інноваційна проблема в Україні – це проблема грошей та інституцій, а також проблема ефективного менеджменту – передусім стратегічного на рівні підприємства, який повинен визначати загальну програму дій щодо інвестицій в інновації на підприємстві у всіх ланках формування споживчої вартості продуктів кожного виду бізнесу підприємства.

Результатом реалізації інноваційних стратегій на підприємствах мають бути високі науково-технічні досягнення, зростання ефективності виробництва, а саме – бізнесу, якісно кращі ресурсозбереження та екологія у діяльності підприємств [5].

Підтвердженням ролі розроблення та впровадження інноваційних стратегій на підприємствах щодо забезпечення їх конкурентоспроможності та прибутковості є те, що в більшості країн стимулюють не лише НТП як такий, але і високий рівень інноваційного сприйняття, насамперед у промисловості, через впровадження стратегічного менеджменту і, зокрема, планування. Дослідження зарубіжних економістів свідчать, що зростання ВВП в основному пов'язане не з капітальними вкладеннями, а з технологічними

нововведеннями, сприйнятливістю до інновацій підприємств і економіки загалом. Цьому повинні сприяти розроблені та реалізовані на підприємствах інноваційні стратегії, які, на нашу думку, і визначають логіку загальної корпоративної, портфельної і бізнес-поведінки підприємства на основі інновацій. Мається на увазі, що обґрунтування напрямів і втілення системи інновацій на підприємстві з метою забезпечення його конкурентоспроможності повинні відбуватися через певний стратегічний набір – портфель, у якому, на відміну від його класичного варіанта [6], стратегії інновацій належить особлива роль стратегії з власним стратегічним набором.

Отже, на наш погляд, інноваційна стратегія – це суперстратегія, яка визначає зміст усіх інших стратегій підприємства. Вона має орієнтуватися на передбачення глобальних змін в економічній ситуації на підприємстві та навколо нього, а також стосуватися прийняття рішень, спрямованих на зміцнення ринкових позицій і стабільний розвиток підприємства за рахунок інновацій. Згідно з цією парадигмою стратегія інновацій у загальному вигляді – логічна система орієнтації підприємства на пропонування інновацій та на інвестиції в інновації за різними факторами, які є предметом конкуренції в певній сфері бізнесу. Вона визначає напрями, сприятливі умови і можливості для інноваційного процесу та інноваційної діяльності на підприємстві з метою сприяння розвитку та отримання ефективного результату.

Ця стратегія має задати вектор і запропонувати режим, за якого нововведення стають неодмінним складником управління всіма структурними підрозділами підприємства [5].

Суперстратегія визначатиме логіку бізнес-поведінки підприємства на основі інновацій і тому відіграватиме роль важливого чинника конкурентоспроможності та успішності будь-якої комерційної організації на світовому ринку, особливо в умовах глобалізації. Саме суперстратегія як система субстратегій для всіх рівнів стратегічного набору підприємства, орієнтованих на інноваційний розвиток підприємницької організації, задоволення потреб її клієнтів, призначена для вирішення проблемних ситуацій, які виникають на підприємстві під час управління змінами.

Для диверсифікованих підприємств ми пропонуємо застосовувати інноваційні стратегії 4 рівнів – корпоративні стратегії; інноваційні стратегії бізнес-одиниць; інноваційні стратегії окремих бізнес-процесів щодо забезпечення

певних видів бізнесу підприємства; конкретні господарські операції інноваційного змісту на рівні окремих підрозділів, які становитимуть зміст операційних субстратегій.

У цій системі інноваційна стратегія бізнес-одиниць – це фактично складник бізнес-стратегії, точніше, аспект конкурентної стратегії певної бізнес-одиниці підприємства, який визначає, яким чином кожний бізнес диверсифікованого підприємства може досягти конкурентної переваги на відповідному ринку за рахунок інновацій.

Ця стратегія має передбачати об'єднання цілей технічної та інвестиційної політик і спрямовуватися на впровадження нових технологій і видів продукції, послуг. За своїм же змістом вона, як логічна модель бізнес-розвитку підприємства на основі інновацій, має охоплювати і враховувати всі базисні бізнес-процеси на підприємстві та в його зовнішньому оточенні, а також можливості зростання інноваційного потенціалу.

Для формування нової стратегії можна застосувати модель «чотирьох дій», спрямовану на забезпечення конкурентної переваги за рахунок відбору оптимальних для певного бізнесу варіантів стратегій щодо інновацій у напрямі окремих його бізнес-процесів. Можливими є такі альтернативні пропозиції стратегії інновацій для окремого бізнес-процесу, як відмова від них за певним типовим фактором; їх зменшення за певним типовим фактором; їх збільшення за певним типовим фактором; їх пропонування за новими факторами, які не є типовими для цього виду бізнесу. Отже, завдяки інноваціям можна сформулювати конкретну ефективну стратегію із забезпечення конкурентоспроможності певного бізнесу підприємства, застосувавши мінімізацію або диференціацію витрат чи створивши інноваційну цінність [5].

Цю модель варто доповнити аналізом віддачі інвестицій в інновації за кожним із факторів, які розглядаються як предмет конкуренції в галузі, визначивши рівень кореляції між інвестиціями в інновації та результативними показниками оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства. Інноваційна стратегія на корпоративному рівні в цій системі зводиться до вирішення двох питань: у яких видах бізнесу підприємству необхідно бути присутнім і як корпоративний центр керуватиме всіма цими бізнес-одиницями на основі впровадження певних інновацій.

При цьому стратегії інновацій функціонального рівня формуються в межах окремих бізнес-

одиниць як складники відповідних стратегій бізнесу, в яких мають бути конкретні заходи щодо реалізації інноваційного процесу на рівні окремих альтернативних складників конкурентної стратегії в межах певного бізнесу диверсифікованого підприємства. Таку ієрархічну структуру стратегії інновацій у межах стратегічного набору – портфеля підприємства – ми пропонуємо, виходячи насамперед із того, що зміст і розроблення тієї чи іншої стратегії залежать від її організаційного рівня.

Пропонуючи модель розвитку підприємства, що ґрунтується на інноваційній суперстратегії, ми виходимо з логіки первинного виділення інноваційної стратегії як провідної стратегії-підсистеми з подальшою побудовою на її основі всіх інших стратегій-підсистем, а також корпоративної стратегії як системи; формування стратегії підприємства на основі основних елементів його ключової компетентності.

Основною компонентою стратегії будь-якого рівня управління на підприємстві є інноваційна, яка визначає зміст і задає стратегічні напрями розвитку для всіх інших компонент. Розглянемо формування загальних конкурентних стратегій на основі розроблення відповідних інноваційних субстратегій.

Сьогодні в науковій літературі є різноманітні варіанти типологізації альтернатив інноваційної стратегії підприємства. Зокрема, згідно з типологією інноваційних стратегій за характером спрямування інновацій, яка у 80-х роках ХХ ст. була запропонована К. Фріменом [7; 11, с. 126–167], підприємства мають обирати певну логічну модель загальної інноваційної поведінки, а також формувати на основі запропонованих варіантів збалансовані портфелі інноваційних стратегій, застосовуючи традиційні, імітаційні, наступальні, оборонні, залежні та змішані інноваційні стратегії [5].

З урахуванням такої класичної типологізації інноваційні стратегії варто поділяти також за характером обраної підприємствами моделі поведінки (пасивної або активної):

1. Активні технологічні: продуктові – стосуються впровадження нових або вдосконалих за своїми властивостями чи способами використання товарів і послуг; процесні – стосуються впровадження нових або покращених способів виробництва, а також доставки продуктів.

2. Пасивні нетехнологічні: маркетингові – стосуються впровадження нових методів продажу, у тому числі таких, що передбачають зміну, наприклад, дизайну продукту та

його упаковки, складування та просування на ринок, цінової політики – з метою кращого задоволення потреб споживачів, захоплення позицій на ринку чи нових ринків; організаційні – стосуються впровадження нових методів організації діяльності та управління як підприємством, так і окремими його функціональними, операційними та бізнес-підрозділами.

Зазначимо, що з позицій життєвого циклу бізнесу стратегія інновацій можна розглядати як логіку поведінки, якої необхідно дотримуватися, та як інструмент, який використовують підприємства на всіх стадіях – для обґрунтування можливості входження на новий чи традиційний ринок із новим продуктом, тобто на першій стадії життєвого циклу; на стадіях зростання та зрілості, коли для забезпечення своєї конкурентоспроможності підприємство має обрати відповідну стратегію своєї інноваційної поведінки.

Розглянемо зв'язок загальних конкурентних та інноваційних стратегій.

Стратегія лідирування за рахунок зниження витрат (цін).

Інновації, що забезпечують контроль над витратами: використання методів обліку витрачання ресурсів; застосування більш досконалих методів обліку витрачання ресурсів; автоматизація виробничо-технологічного процесу [5].

Інновації, що зумовлюють зміну технологічного рівня виробництва завдяки досконалим методам виробництва: запуск конвеєра; автоматизація та роботизація окремих операцій або всього технологічного процесу; перехід до порошкової технології або до використання електropечей у металургії; впровадження інтернет-технологій; запровадження в системі ЖКГ нових типів газових котлів і перехід на побудинкові системи опалення за відмови від централізованого опалення; застосування технологій із масового виготовлення ліків у фармакологічному бізнесі; виконання непрофільних операцій на підприємстві (ведення обліку; застосування матеріалів-замінників).

Інновації в системі заохочення раціоналізації та винахідництва: диференційована система преміювання за кожну пропозицію навіть за їх нульового економічного ефекту, але якщо було впровадження.

Інновації, що забезпечують високий рівень стандартизації: роботизація та автоматизація виробничих процесів.

Автоматизація метрологічних процесів: запровадження комп'ютерних технологій.

Стратегія диференціації.

Інновації, що забезпечують контроль якості продукції: використання дефектоскопів у металургійній галузі на підприємствах із виробництва продукції з вищою доданою вартістю.

Інновації, що забезпечують якість кожної операції: механізація та автоматизація виробничого процесу в кондитерському і фармацевтичному бізнесі.

Інновації, що забезпечують гнучкість виробничого процесу: аутсорсинг під час виконання індивідуальних замовлень; використання широкого спектра продуктів-замінників для виробництва власного продукту; диверсифікація постачання сировини та комплектуючих; застосування машин і устаткування «трансформерного» типу [5].

Інновації, що забезпечують високий рівень організації: створення диспетчерсько-логістичної служби; комп'ютеризація управління виробничим процесом.

Як свідчить практика, більшість помилок виникає на стадії попереднього розрахунку показників ефективності – під час підрахунку грошових потоків за проектом. Реалізація інвестиційного проекту пов'язана з ризиком, тому для зниження або усунення можливих економічних збитків унаслідок зміни умов реалізації проекту система контролінгу здійснює оцінку й управління ризиками.

Отже, можна зазначити, що контролінг є системою, яка здатна підвищити ефективність інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств за рахунок:

- формування інвестиційної програми;
 - координації процесів оперативного і стратегічного планування інвестиційної діяльності;
 - розроблення і вибору критеріїв для оцінки ефективності інвестиційних проектів;
 - аналізу планів і бюджетів інвестиційних проектів;
 - оцінки та управління інвестиційними ризиками;
 - моніторингу за реалізацією інвестиційних проектів;
 - оцінки тенденцій і закономірностей інвестиційного ринку;
 - коригування інвестиційного процесу у відповідності зі змінами умов реалізації проектів.
- Так, інновації на підприємстві зумовлюються економічною необхідністю, оскільки підтримка належного рівня конкурентоспроможності в сучасних умовах неможлива без інвестицій у НДДКР, розроблення або придбання нових

технологій, освоєння випуску нових продуктів, розвиток каналів збуту, підтримку позитивного іміджу торгової марки тощо. Крім того, в умовах обмеження ресурсів для відшкодування витрат, які постійно зростають, підприємства опиняються перед проблемою пошуку різних шляхів і можливостей збільшення обсягів продажу та зростання прибутку. Найефективнішим засобом є інновації. Відповідно, конкуренція на їх основі викликає потребу розробки стратегії інновацій, яка стосується всіх підсистем підприємства і зводиться до певного стратегічного набору (портфеля) інноваційного змісту [5].

Обґрунтовано обрана та відповідно змістовно наповнена стратегія інновацій – як певний стратегічний набір – портфель рішень із забезпечення інноваційного процесу на підприємстві на всіх його рівнях та для всіх складників бізнес-процесів – є запорукою тривалого успіху будь-якого підприємства і засобом забезпечення його конкурентної стійкості. Цьому мають слугувати чітка типологізація та детальна декомпозиція інноваційної стратегії за різними її складниками, які демонструють її місце у структурі стратегічного набору – портфеля підприємства – та в системі забезпечення його конкурентоспроможності. Корисними також будуть і наші дослідження

доступних, зрозумілих методик генерації та верифікації її альтернатив, відібраних нами серед найбільш придатних для реалізації.

Висновки з цього дослідження. Інвестиційний клімат України є досить складним і несприятливим. Це пов'язано з тим, що держава недостатньо стимулює розвиток інвестиційного клімату: недосконалим є правове регулювання інноваційних відносин, нагальним є врегулювання питань щодо системи компетентних органів, які здійснюють регулювання інвестиційних послуг; відсутня науково обґрунтована інвестиційна політика держави, негативно впливає економічна нестабільність. Покращити інвестиційний клімат можливо за рахунок різноманітних заходів, зокрема забезпечення чіткого правового поля інвестиційної діяльності, макроекономічної та політичної стабільності, запровадження податкових та митних пільг, дотацій, субсидій і бюджетних позик на розвиток пріоритетних сфер галузей економіки, подолання бюрократичних бар'єрів, корупції, забезпечення правового захисту інвестицій, покращення інформаційного забезпечення. Україна має зробити все можливе для того, щоб зайняти гідне місце розвиненої держави поряд із провідними країнами світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Портер М. Конкуренция / М. Портер; пер. с англ. – М.: ИД «Вильямс», 2005. – 608 с.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
3. Кузьмін О.Є. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика: моногр. / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник, О.П. Романко. – Івано-Франківськ: Івано-Франків. НТУ нафти і газу, 2011. – 198 с.
4. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент / Н.В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
5. Ковтун О.І. Стратегія підприємства: підруч. / О.І. Ковтун. – Львів: Новий Світ – 2000, 2009.
6. Dosi G., Freeman C., Nelson R., Silverberg G., Soete L. (eds). Technical Change and Economic Theory. – London: New National System of Innovation, 1988. – P. 330–348.
7. Freeman C. The economics of industrial innovation. – London: Campus Vferiag, 1982. – 448 p.